

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Odpowiedzialność karna za negowanie zbrodni
przeciwko ludzkości oraz naruszenie godności
narodu w prawie czeskim

dr Konrad Walczuk

Prawo karne i kryminologia

Warszawa 2018

Spis treści

Wprowadzenie	5
Regulacje karnoprawne	6
Pozostałe regulacje	9
Podsumowanie	10

Autor:

Dr Konrad Walczuk
Wydział Bezpieczeństwa Narodowego
Akademia Sztuki Wojennej

Wprowadzenie

Najważniejszym aktem prawnym obowiązującym w Republice Czeskiej – również przy uwzględnieniu czeskiej specyfiki ustrojowej, polegającej na stosunkowo częstym regulowaniu zasadniczych kwestii ustawami konstytucyjnymi – jest Konstytucja Republiki Czeskiej¹, w której artykułami 3 i 112 wprowadzono pojęcie „porządek konstytucyjny”², którego najważniejszymi elementami jest właśnie Konstytucja, ale też Karta Podstawowych Praw i Wolności³. Należy zaznaczyć, że Karta ma moc normatywną taką jak inne ustawy konstytucyjne, a prawa i wolności w niej zawarte bez wątpienia są prawami i wolnościami konstytucyjnymi⁴. Wśród tych wolności znajdują się: wolność wypowiedzi i prawo do informacji (uregulowane w art. 17 Karty) oraz wolność badań naukowych⁵ i twórczości artystycznej (uregulowana w art. 15 ust. 2 Karty)⁶, które jednak nie są wolnościami (i prawem) absolutnymi, co oznacza, że mogą być ograniczane w określonych okolicznościach i pod określonymi warunkami.

Ogólne warunki dopuszczalności wprowadzenia ograniczeń konstytucyjnych wolności i praw zostały uregulowane w art. 4 Karty. W myśl tego przepisu ograniczenia takie mogą być wprowadzane jedynie: na warunkach określonych w Karcie (ust. 2), za pomocą ustawy (ust.

¹ Przyjęta przez Czeską Radę Narodową w dniu 16 grudnia 1992 roku. Ústava České republiky, ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb., 515/2002 Sb., 319/2009 Sb., 71/2012 Sb. a 98/2013 Sb., dalej też jako Konstytucja.

² „Ústavní pořádek” (czes.).

³ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993, z późn. zm., o vyhlášení Listiny Základních Práv a Svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, <https://zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>, [dostęp: 8.03.2018 r.], dalej też jako Karta. Karta jest wspólnym dziedzictwem prawnym Czechów i Słowaków, co znajduje odzwierciedlenie w jej szczególnej pozycji w systemach prawnych tak Republiki Czeskiej, jak i Republiki Słowackiej. Zob. też L. Orosz, *Listina základních práv a slobód ako súčasť ústavného systému Slovenskej republiky*, [w:] J. Jirásek (ed.), *Listina a súčasnosť. Sborník příspěvků sekce ústavního práva přednesených na mezinárodní vědecké konferenci Olomoucké právnické dny 2010*, Olomouc 2010, s. 151 – 166.

⁴ Zob. K. Walczuk, *Konstytucyjna wolność wypowiedzi w Republice Czeskiej (The freedom of expression in Czech Republic)*, *De Doctrina Europea*, rok IV/2007, s. 163. Zob. też V. Pavlíček a kol., *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky, Praha 2004, s. 46.

⁵ W czeskim systemie prawnym znajdziemy przypadki nadania rangi ustawowej, a więc też oficjalnej, interpretacji historii. Są to na przykład tak zwane Lex Masaryk (zákon č. 22/1930 Sb. z. a n.), Lex Štefánik (zákon č. 117/1990 Sb.) i Lex Beneš (zákon č. 292/2004 Sb.), w których uznano zasługi dla państwa tych trzech polityków.

⁶ Zob. też K. Walczuk, *Konstytucyjna wolność wypowiedzi...*, s. 172–173; J. Herczeg, *Meze svobody projevu*, Praha 2004, s. 16.

2 in fine), jednakowo we wszystkich przypadkach spełniających określone warunki (ust. 3), przy zachowaniu istoty i sensu danej wolności lub prawa (ust. 4 zd. 1).

Jednakże w odniesieniu do wolności wypowiedzi i prawa do informacji czeski ustawodawca przewidział szczególne warunki wprowadzania ograniczeń. Wyraźnie stwierdził, że cenzura jest niedopuszczalna (art. 17 ust. 3 Karty)⁷, natomiast w art. 17 ust. 4 Karty doprecyzował ogólne regulacje stwierdzeniem, że „wolność słowa i prawo do wyszukiwania i rozpowszechniania informacji mogą być ograniczone jedynie ustawą, jeżeli jest to niezbędne w demokratycznym społeczeństwie dla ochrony praw i wolności innych osób, bezpieczeństwa państwa, bezpieczeństwa publicznego, ochrony zdrowia publicznego i moralności”. Swoje znaczenie ma tu również art. 22 Karty, zgodnie z którym regulacje prawne dotyczące wszystkich politycznych praw i wolności oraz wykładnia ich dotycząca muszą umożliwiać i chronić swobodną rywalizację sił politycznych, charakterystyczną dla demokratycznych społeczeństw⁸.

Należy wyraźnie stwierdzić, że wprowadzenie do systemu prawnego odpowiedzialności karnej za negowanie zbrodni przeciwko ludzkości (oraz naruszenie godności narodu) jest mocnym ograniczeniem wspomnianych powyżej ważnych konstytucyjnych wolności⁹ i praw. Jednakże mając na względzie przedstawione pokrótce regulacje rangi konstytucyjnej należy uznać, że ograniczenia te poczynione w formie takiej, jak w przypadku omówionych poniżej regulacji czeskich, co do zasady spełniają konstytucyjne warunki dopuszczalności.

Regulacje karnoprawne

Podstawową regulacją Republiki Czeskiej, dotyczącą odpowiedzialności karnej za negowanie zbrodni przeciwko ludzkości, jest § 405 czeskiego Kodeksu karnego z dnia 8 stycznia 2009 r.¹⁰. W myśl tego przepisu, „każdy, kto publicznie zaprzecza, poddaje w wątpliwość, aprobejuje lub usiłuje usprawiedliwić nazistowskie, komunistyczne lub inne ludobójstwo¹¹, nazistowskie,

⁷ Zob. też K. Walczuk, *Konstytucyjna wolność wypowiedzi...*, s. 171; V. Pavlíček a kol., *Konstytucyjna wolność wypowiedzi...*, s. 141; M. Bartoň, *Svoboda projevu a její meze v právu ČR*, Praha 2002, s. 23–24.

⁸ Dokładniej zob. K. Walczuk, *Konstytucyjna wolność wypowiedzi...*, s. 166–167.

⁹ Wolność wypowiedzi w Karcie jest zaliczona do wartości zasadniczych, tym bardziej za wszelką cenę należy dążyć do jej zachowania. Aczkolwiek może to być trudne szczególnie w przypadku jej konfliktu z innymi wartościami zasadniczymi, takimi jak chociażby ochrona czci i dobrego imienia, tak poszczególnych osób, jak i na przykład narodu. W takich sytuacjach konieczne jest szukanie rozwiązań umożliwiających zachowanie ich wszystkich. Zob. K. Walczuk, *Konstytucyjna wolność wypowiedzi...*, s. 170. Zob. też J. Filip, *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*, Brno 2001, s. 131.

¹⁰ Zákon ze dne 8. ledna 2009 trestní zákoník (č. 40/2009 Sb.), dalej też jako czKk, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-408> [dostęp: 03.2018 r.]. Obecnie obowiązujący w Republice Czeskiej Kodeks karny wszedł w życie zgodnie z § 421 czKk z dniem 1 stycznia 2010 r., kiedy to na podstawie § 421 czKk przestał obowiązywać jeszcze czechosłowacki Kodeks karny z dnia 29 listopada 1961 r. – Zákon Trestní zákon ze dne 29. listopadu 1961 (č. 140/1961 Sb.), <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-140> [dostęp: 8.03.2015 r.], który do 2009 r. był poddawany stosunkowo licznym zmianom. § 260 czechosłowackiego Kodeksu karnego z 1961 r. zakazywał popierania i promocji faszystów lub innych podobnych ruchów, a § 261 publicznego wyrażenia poparcia dla nich.

¹¹ Zob. też uchwaloną przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 r. w Paryżu Konwencję ONZ w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa – Úmluva o zabránění

komunistyczne lub inne zbrodnie przeciwko ludzkości lub zbrodnie wojenne lub zbrodnie przeciwko pokojowi, zostanie ukarany karą pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do lat trzech”¹². Jest to w pewnym zakresie rozwinięcie uprzednio obowiązującej regulacji¹³.

Do regulacji zawartej w § 405 czeskiego Kodeksu karnego można również odnieść art. 6 ust. 1 Protokołu dodatkowego do Konwencji Rady Europy o cyberprzestępczości dotyczący penalizacji czynów o charakterze rasistowskim lub ksenofobicznym popełnionych przy użyciu systemów komputerowych, sporządzonego w Strasburgu dnia 28 stycznia 2003 r.¹⁴, zgodnie z którym

każda Strona podejmie takie środki prawne i inne, jakie okażą się niezbędne dla uznania za przestępstwo w jej prawie wewnętrznym, umyślnego i bezprawnego: rozpowszechniania oraz publicznego udostępniania w inny sposób, poprzez system komputerowy, materiałów, które zaprzeczają, poważnie umniejszają znaczenie, aprobuja lub usprawiedliwiają akty ludobójstwa lub zbrodnie przeciwko ludzkości zdefiniowane przez prawo międzynarodowe i uznane za takie przez ostateczne i wiążące decyzje Międzynarodowego Trybunału Wojskowego, ustanowionego Umową Londyńską z dnia 8 maja 1945 r., lub innego sądu międzynarodowego, ustanowionego zgodnie ze stosownymi instrumentami międzynarodowymi, którego jurysdykcję uznaje ta Strona.

Innymi przepisami mającym związek z tytułowymi zagadnieniami są zawarte w czeskim Kodeksie karnym przepisy dotyczące: zniesławienia narodu, rasy, grup etnicznych lub innych grup osób (§ 355), podżegania do nienawiści wobec grupy osób lub ograniczenie ich praw

a trestání zločinu genocidia (Vyhláška ze dne 28. dubna 1955 o Úmluvě o zabránění a trestání zločinu genocidia, č. 32/1955 Sb.). Została ona opublikowana również w polskim Dzienniku Ustaw – Dz. U. z 1952 r. Nr 2, poz. 9 ze zm.

¹² „Kdo veřejně popírá, zpochybňuje, schvaluje nebo se snaží ospravedlnit nacistické, komunistické nebo jiné genocidium nebo nacistické, komunistické nebo jiné zločiny proti lidskosti nebo válečné zločiny nebo zločiny proti míru, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta” (czes.).

¹³ Czechosłowacki Kodeks karny z 1961 r. w swojej ostatecznej formie zawierał § 261a, wprowadzony do Kodeksu w 2000 roku (zákon č. 405/2000 Sb., na podstawie projektu J. Paynego, posła Obywatelskiej Partii Demokratycznej – ODS, Občanská demokratická strana – zob. Sněmovní tisk 599/2000, Novela trestního zákona, Poslanecký návrh poslance Jiřího Payna a dalších), zgodnie z którym „každý, kto publiczne zaprzecza, poddaje w wątpliwość, aprobuje lub usiłuje usprawiedliwić nazistowskie lub komunistyczne ludobójstwo lub inne zbrodnie nazistów lub komunistów przeciwko ludzkości, podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do trzech lat” – „kdo veřejně popírá, zpochybňuje, schvaluje nebo se snaží ospravedlnit nacistické nebo komunistické genocidium nebo jiné zločiny nacistů nebo komunistů proti lidskosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta” (czes.). Protokół opisujący procedowanie z projektem wprowadzenia do Kodeksu karnego tak zwanego kłamstwa oświecimskiego, jako wnioskodawcę podaje anonimowego posła, członka Komisji Konstytucyjnej Poselskiej Izby Parlamentu. Co ważne, ówczesny rząd Miloša Zemana nie poparł projektu, stwierdzając, że propozycja wprowadzenia regulacji dotyczących nowego przestępstwa nie została dostatecznie dobrze dopracowana, a definicje w niej zawarte nie umożliwiają w sposób wystarczająco dokładny określenia przesłanek zaistnienia przestępstwa (usnesení vlády ze dne 10. května 2000 č. 455). Również przedstawiciele partii komunistycznej (Komunistická strana Čech a Moravy – KSČM), która stale funkcjonuje na czeskiej scenie politycznej, byli przeciwni wprowadzaniu przedmiotowej regulacji, nota bene podnosząc podobne jak premier zarzuty. Jednak argumenty zarówno rządowe, jak i partii komunistycznej nie znalazły dostatecznego poparcia (zob. wyniki głosowań: <http://psp.cz/sqw/hlasy.sqw?G=1994280=3> [dostęp: 8.03.2018 roku]).

¹⁴ Dodatkowy protokół k Úmluvě o počítačové kriminalitě o kriminalizaci činů rasistické a xenofobní povahy spáchaných prostřednictvím počítačových systémů. Republika Czeska podpisała Protokół w dniu 17 maja 2013 r. (na podstawie: usnesení vlády č. 752 ze dne 10. října 2012). Protokół wszedł w życie w dniu 1 marca 2006 r.. Został opublikowany również w polskim Dzienniku Ustaw – Dz. U. z 2015 r. poz. 730.

i wolności zgodnie (§ 356), przejawiania sympatii wobec ruchów zmierzających do naruszania¹⁵ praw i wolności człowieka (§ 404).

Zgodnie z § 355 ust. 1 czeskiego Kodeksu karnego, każdy kto publicznie hańbi: a) naród, jego język, dowolną rasę lub grupę etniczną, lub b) grupę osób z powodu ich faktycznej lub domniemanej rasy, przynależności do grupy etnicznej, narodowości, przekonań politycznych, religii lub z powodu faktycznej albo domniemanej bezwyznaniowości, podlega karze pozbawieniem wolności do dwóch lat. Natomiast w ust. 2 tego przepisu określono kwalifikowaną formę przestępstwa: karze pozbawienia wolności do trzech lat podlega sprawca czynu określonego w ust. 1, gdy przestępstwo zostanie dokonane: a) co najmniej przez dwie osoby, lub b) za pomocą druku, filmu, radia, telewizji, publicznie dostępnej sieci komputerowej lub innych, wywierających podobne skutki środków.

W § 356 ust. 1 czeskiego Kodeksu karnego stwierdzono, że każdy, kto publicznie zachęca do nienawiści¹⁶ do jakichkolwiek: narodu, rasy, grupy etnicznej, religii, klasy lub innej grupy osób lub nawołuje do ograniczenia praw i wolności członków tych grup, podlega karze pozbawienia wolności do dwóch lat. Zgodnie z ust. 2 takiej samej karze podlegają osoby współpracujące lub przymierzające się do popełnienia przestępstwa, o którym mowa w ust. 1. Na podstawie ust. 3 sprawca zostanie ukarany karą pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do trzech lat, gdy a) przestępstwo, o którym mowa w ust. 1, zostanie dokonane za pomocą prasy, filmu, radia, telewizji, publicznie dostępnej sieci komputerowej lub innych, o podobnej skuteczności środków, lub b) aktywnie angażuje się w działalność grupy, organizacji lub stowarzyszenia, głoszących dyskryminację, przemoc lub nienawiść rasową, etniczną, klasową, religijną lub inną.

Natomiast zgodnie z § 404 czeskiego Kodeksu karnego każdy, kto publicznie wyraża sympatię¹⁷ dla ruchu, o którym mowa w art. 403 ust. 1 czeskiego Kodeksu karnego, to znaczy takiego, który wyraźnie dąży do ograniczenia praw i wolności człowieka lub szerzenia nienawiści rasowej, etnicznej, narodowej, religijnej lub klasowej lub nienawiści wobec innej grupy osób, podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do trzech lat.

¹⁵ „k potlačení” (czes.).

¹⁶ Zob. J. Herczeg, *Trestné činy z nenávisti*, Praha 2008.

¹⁷ „Kdo veřejně projevuje sympatie” (czes.).

Pozostałe regulacje

W tym kontekście należy również wspomnieć o czeskiej¹⁸ ustawie z dnia 9 lipca 1993 r. o bezprawności reżimu komunistycznego i o oporze przeciwko niemu¹⁹ oraz o ustawie z dnia 8 czerwca 2007 roku o Instytucie Studiów nad Totalitarnymi Reżimami i o Archiwum Służb Bezpieczeństwa oraz o zmianie ustaw²⁰.

W preambule do ustawy o bezprawności reżimu komunistycznego stwierdzono przede wszystkim, że Komunistyczna Partia Czechosłowacji, jej kierownictwo oraz jej członkowie²¹ są odpowiedzialni za sposób sprawowania rządów na ziemiach czeskich w latach 1948–1989, zwłaszcza za programowe niszczenie tradycyjnych wartości cywilizacji europejskiej, za świadome łamanie praw i wolności człowieka²², upadek moralny i ekonomiczny, przestępstwa sądowe i terror stosowany przeciwko posiadaczom innych niż komunistyczne poglądów²³, zastąpienie funkcjonującej gospodarki rynkowej dyrektywami, zniszczenie tradycyjnych zasad prawa własności, nadużywanie szkolnictwa, edukacji, nauki i kultury do celów politycznych i ideologicznych, a także za pozbawione skrupułów niszczenie przyrody.

W § 2 ust. 2 ustawy o bezprawności reżimu komunistycznego *expressis verbis* określono Komunistyczną Partię Czechosłowacji jako organizację przestępczą²⁴, czego konsekwencją była lustracja przeprowadzana zgodnie z ustawą z dnia 4 października 1991 r. ustanawiającą niektóre dodatkowe wymogi dotyczące sprawowania niektórych funkcji w organach państwowych i organizacjach Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej (czyli tak zwanej ustawy lustracyjnej)²⁵. Natomiast w § 5 ustawy o bezprawności reżimu komunistycznego stwierdzono, że okres przedawnienia czynów

¹⁸ Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy konstytucyjnej z dnia 25 listopada 1992 r. – Ústavní zákon o zániku České a Slovenské Federativní Republiky (č. 542/1992 Sb.) – „aksamitny rozwód” Czechów i Słowaków oraz podział Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej dokonał się w dniu 31 grudnia 1992 r.. Zob. też J. Tomaszewski, *Czechy i Słowacja*, Warszawa 2006, s. 299–306; P. Ukielski, *Aksamitny rozwód. Rola elit politycznych w procesie podziału Czechosłowacji*, Warszawa 2007.

¹⁹ Zákon ze dne 9. července 1993 o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu (č. 198/1993 Sb.), <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-198> [dostęp: 8.03.2018 r.] dalej też jako ustawa o bezprawności reżimu komunistycznego.

²⁰ Zákon ze dne 8. června 2007 o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů (č. 181/2007 Sb.).

²¹ Dokładniej zob. § 1 ustawa o bezprawności reżimu komunistycznego.

²² Zob. też czechosłowacką ustawę z dnia 13 listopada 1991 roku o okresie zniewolenia (zákon ze dne 13. listopadu 1991 o době nesvobody, č. 480/1991 Sb.).

²³ Odniesienie do poglądów komunistycznych wynika wyraźniej z § 2 ust. 1 ustawy o bezprawności reżimu komunistycznego. Zob. też ustawę z dnia 26 kwietnia 1996 roku o udostępnieniu akt powstałych w wyniku działalności byłego [Urzędu] Bezpieczeństwa Państwa (zákon ze dne 26. dubna 1996 o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti, č. 140/1996 Sb.).

²⁴ „Komunistická strana Československa byla organizací zločinnou“ (czes.).

²⁵ Zákon ze dne 4. října 1991, kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky, tzv. lustrační zákon (č. 451/1991 Sb.). Zob. też ustawę Czeskiej rady Narodowej z dnia 28 kwietnia 1992 r. o niektórych warunkach wykonywania funkcji sprawowanych w drodze obsadzania lub mianowania funkcjonariuszy Policji Czeskiej i Służby Więziennej (zákon České národní rady ze dne 28. dubna 1992 o některých dalších předpokladech pro výkon některých funkcí obsazovaných ustanovením nebo jmenováním příslušníků Policie České republiky a příslušníků Vězeňské služby, č. 279/1992 Sb.).

karalnych nie obejmuje okresu od dnia 25 lutego 1948 r. do dnia 29 grudnia 1989 r., jeśli z przyczyn politycznych niezgodnych z podstawowymi zasadami demokratycznego państwa prawa²⁶ nie wydano ostatecznego wyroku skazującego lub uniewinniającego²⁷.

Podsumowanie

W obecnie obowiązującym w Republice Czeskiej Kodeksie karnym z 2009 r., mając na względzie zarówno regulacje konstytucyjne, jak i zawarte w mającej status ustawy konstytucyjnej Karcie Podstawowych Praw i Wolności, *expressis verbis* dokonano penalizacji między innymi: publicznego zaprzeczania, poddawania w wątpliwość, aprobowania lub usiłowania usprawiedliwiania nazistowskiego (a nie faszystowskich, jak ma to miejsce chociażby w wywodzącym się z tego samego źródła słowackim Kodeksie karnym z 2005 r.), komunistycznego lub innego ludobójstwa, nazistowskich, komunistycznych lub innych zbrodni przeciwko ludzkości lub zbrodni wojennych lub zbrodni przeciwko pokojowi, a także publiczne hańbienie: narodu, jego języka, dowolnej rasy lub grupy etnicznej, lub grupy osób z powodu ich faktycznej lub domniemanej rasy, przynależności do grupy etnicznej, narodowości, przekonań politycznych, religii lub z powodu faktycznej albo domniemanej bezwyznaniowości.

Przepisy te, mając wsparcie w innych regulacjach prawnokarnych, mogą stanowić podstawę zabiegania o skuteczną ochrony dobrego imienia i godności narodu czeskiego, przy jednoczesnym zabezpieczeniu „prawdy historycznej” przed negowaniem stosunkowo szeroko rozumianych zbrodni przeciwko ludzkości.

²⁶ „základními zásadami právního řádu demokratického státu“ (czes.).

²⁷ Zob. też orzeczenie Czeskiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 21 grudnia 1993 roku, sygn. Pl. ÚS 19/93 (Nález č. 14/1994 Sb. Ústavního soudu České republiky ze dne 21. prosince 1993 ve věci návrhu na zrušení zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu); R. David, *Spravedlnost vs. legalita: Nad stanoviskem Ústavního soudu ČR k návrhu na zrušení zákona o protiprávnosti komunistického režimu*, „Politologický časopis“, č. 3/1997, s. 271–279; tenże, *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu nebo právní zásady uznávané civilizovanými národy?*, „Bulletin Občanského institutu“, č. 99/1999; H. Schwartz, *The Czech Constitutional Court Decision on the Illegitimacy of the Communist Régime*, „Parker School Journal of East European Law“, Vol. 1/1994, s. 392–398.